

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV ÖST RAPPORT 2007:90

ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING I FORM AV ANTIKVARISK KONTROLL

Schakt inom sätesgårdstomt

RAÄ 174:1, Östra Eneby 6:32 (Svärtinge udde)
Östra Eneby socken, Norrköpings kommun
Östergötland

Dnr 422-1411-2007

Bengt Elfstrand

UV ÖST RAPPORT 2007:90

ARKEOLOGISK FÖRUNTERSÖKNING I FORM AV ANTIKVARISK KONTROLL

Schakt inom sätesgårdstomt

RAÄ 174:1, Östra Eneby 6:32 (Svärtinge udde)

Östra Eneby socken, Norrköpings kommun

Östergötland

Dnr 422-1411-2007

Bengt Elfstrand

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 010-480 81 40

Fax 010-480 81 73

uvost@raa.se

www.raa.se/uv

Omslagsbild Handgrävning i ledningsschaktet. U4733:2. Foto från SV. Bengt Elfstrand.

Produktion/grafisk form Britt Lundberg

Grafik Lars Östlin

Foto Bengt Elfstrand

Utskrift UV Öst, Linköping 2007

Kartor ur allmänt kartmaterial, ©Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.

© 2007 Riksantikvarieämbetet

UV Öst, Rapport 2007:90

ISSN 1404-0875

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	5
Syfte och metod	5
Topografi och miljö	5
Undersökningsresultat	7
Slutsats	9
Förslag till åtgärder	9
Litteratur	10
Tryckta källor	10
Otryckta källor	10
Administrativa uppgifter	10

Fig 1. Karta över Östergötland med platsen för undersökningen markerad.

Fig 2. Utdrag ur analoga Gröna kartan (blad Katrineholm 9G SV) med undersökningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll

Schakt inom sätesgårdstomt

Sammanfattning

På grund av stopp i en dagvattensbrunn till fasigheten Östra Eneby 6:32 krävdes ingrepp i marken på den gamla bebyggelsestomten för Swärtinge gård som fått nr 174:1 i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister. Tomten finns markerad på äldre lantmäterikartor. Ett schakt drogs från södra fastighetsgränsen mot nordost utmed ett gammalt schakt som utfördes då en dagvattenledning lades ner för ett antal år sedan. Arbetet avbröts då stoppet påträffades. I schaktkanten fanns ett 4 m långt och 0,40 m tjockt lager av mörkgrå sand med tegelflis och enstaka obrända ben. Lagret som tolkas som rester av ett odlingslager tunnades ut ju längre norrut det låg. Längst ner i söder låg en smal remsa omrört lager av grovt natursingel blandat med tegelflis efter en äldre väg, som gått i samma riktning som den nuvarande vägen. Det mörka lagret och vägresten torde inte vara senare än 1780 då Swärtinge säteris tomtläge flyttades till nuvarande bebyggelseplats.

Bakgrund

Fastighetsägaren Lena Hådal hade anmält ett stopp i en dagvattenledning som går rakt sydvästut från boningshuset vid RAÄ 174:1 (Swärtinge gamla tomt) på fastigheten Östra Eneby 6:32 vid Swärtinge udde, Östra Eneby socken, Norrköpings kommun, Östergötland. Länsstyrelsen i Östergötlands län gav i uppdrag till UV Öst att utföra en arkeologisk förundersökning i samband med schaktningsarbetena på den gamla säteritomten.

För den arkeologiska förundersökningen ansvarade Bengt Elfstrand som också sammanställt rapporten. På grund av att den nuvarande fastighetstomten ligger inom en fast fornlämning som registrerades 1996 och arbetet bedömdes som ett mindre enskilt företag bekostades den arkeologiska delen av arbetet av Länsstyrelsen.

Syfte och metod

Syftet har varit att dokumentera eventuella lager eller lämningar i kanterna på det gamla ledningsschaktet och att försöka datera dessa. För arbetet användes grävmaskin.

Topografi och miljö

Området ligger på en udde vid sjön Glan. Marken sluttar svagt ner mot sjön inom tomten. Förundersökningsschaktet drogs genom ett sandigt område 25 m ö h. Större delen av Swärtinge är beläget i blockfattig, sandig moig morän (Geologiska Kartbladet Katrineholm SV). På samma höjdrygg som Swärtinge gård idag ligger finns många registrerade fornlämningar som i tid omspänner såväl stenålder som bronsålder och järnålder. Dessa ligger väl koncentrerade inom en 700x400 m stor yta nordväst om Swärtinge ekonomibyggnader och utgörs bland annat av gravfält (RAÄ131:1) bestående av en hög, två mittblocksgravar och 37 runda stensättningar och ett mindre gravfält med 12 runda stensättningar (RAÄ 141:1), en stensättning (RAÄ 143:3), fyra skärvstenshögar (RAÄ 144:1 och 146:1) och stensträngar (RAÄ 142:1). Flera fynd av neolitiska yxor har gjorts på åkrar intill gården. Mot nordost ca 1 km från den aktuella tomten har tre skafthålsyxor från neolitisk tid tillvaratagits (RAÄ 161:1 och 162:1).

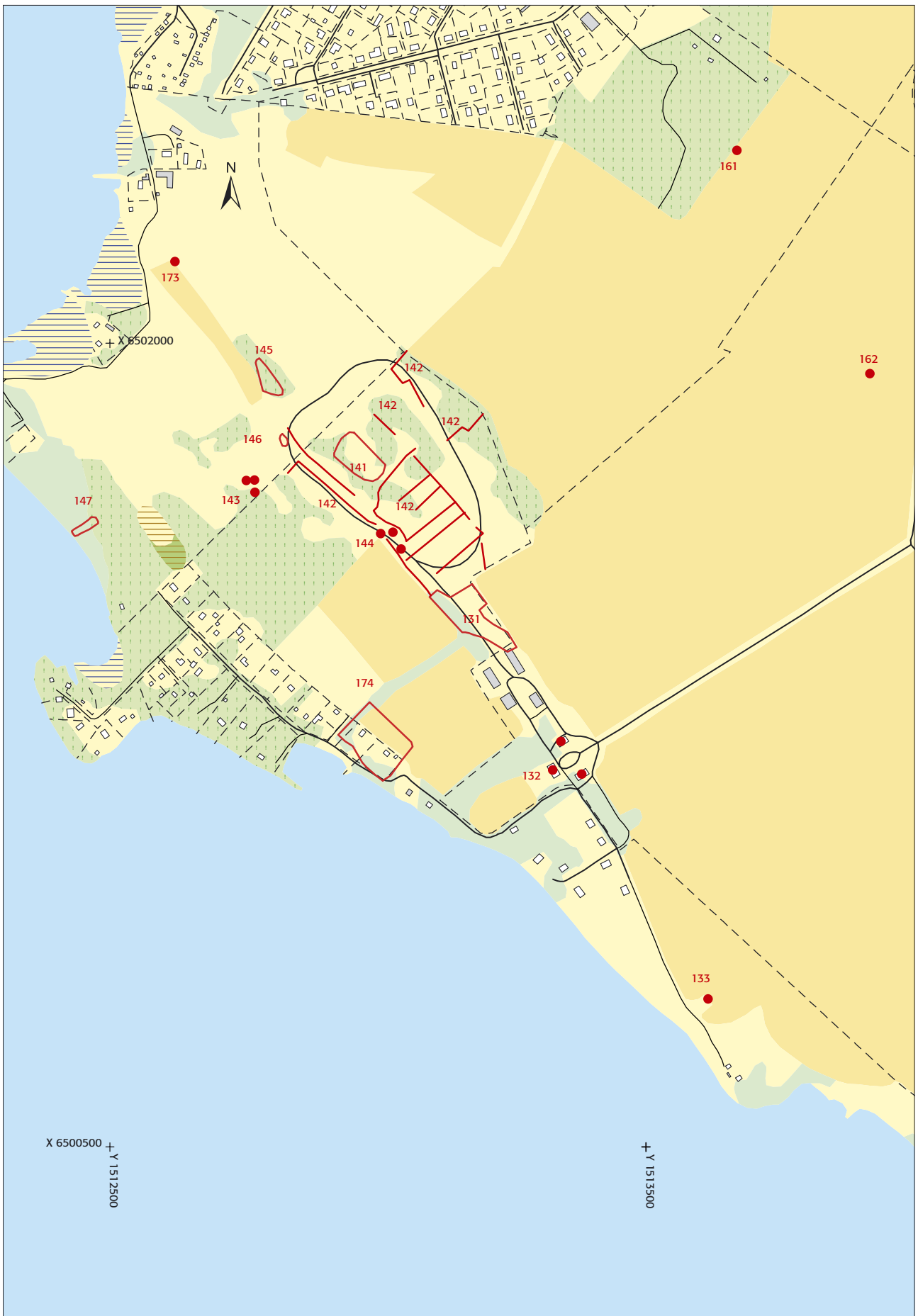

Fig 3. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med förundersökningsområdet och omgivande registrerade lämningar markerade. Skala 1:10 000.

Arkeologiska undersökningar både 1993 och 1998 har visat på att lämningar från Svärtinge gård finns i området (Hedvall 1994 och 2001). Svärtinge nämns i skriftliga källor första gången år 1321 i Ingrid Svantepolkdotters testamente (Ridderstad 1917:282) och att gården har flyttat är belagt både i det historiska och i det arkeologiska materialet. Omkring år 1780 flyttar gården till dagens läge och det föregående gårdsläget (RAÅ 174) fanns i området kring fastigheten Östra Eneby 6:32. Det ursprungliga gårdsläget ligger förmodligen antingen vid Bonäsudden där en av gårdarna betecknats som sätesgård, eller Svärtinge udde men när förflyttningen från udden till området runt fastigheten skedde är okänt. Svärtinge kan också ha varit utan separat sätestomt fram till säteribildningen på 1600-talet. Namnet kan istället syfta på halva bondbyn på sex gårdar som under medeltid var under frälse och fem under Vadstena kloster samt ett kyrkohemma (Almquist 1947:1031f). Området kan således innehålla såväl förhistoriska som medeltida och historiska lämningar. Undersökningarna år 1993 och 1998 visade att det omkring fastigheten Östra Eneby 6:32 finns spår av gårdens bebyggelse i form av stenläggningar, kulturlager och lämningar efter husgrunder som kan höra till den äldre mangårdsbyggnaden (Hedvall 2001:6ff).

Undersökningsresultat

Det gamla gårdsläget som berördes av den antikvariska kontrollen låg nära vattnet. Från Glans vattennivå idag på 21 m ö h är det 4 m högre vid tomtgränsen 6:32 ca 15 m nordost om stranden. Det sluttar brant nedåt söder om vägen mellan tomten och vattnet. Närheten till vattnet har säkert spelat en roll för valet av tomtläge. Själva bebyggelsen för tomtens corps de logi har markerats i södra hörnet av den gamla trädgården på 1691 års karta. På 1773 års karta över skogsdelning är tomten markerad med två schablonbyggnader för det ”berustade säteriet” som skattebelagts 1691 (Almquist 1947:1033), varav den ena överlappar den andra. I denna del ligger nuvarande fastigheten 6:32.

Den aktuella dagvattensledningen går från boningshuset på tomten 6:32 och 55 m rakt ner mot sydväst till sjön. Schaktarbetet påbörjades vid tomtens sydvästra gräns och följde det gamla schaktet ca 10 m mot nordost 27 m från tomtens sydöstra gräns. Det troligaste var att dagvattensledningen skadats av schaktningarna för ledningarna som går på utsidan utmed tomtens sydvästra gräns. Schaktningarna mot nordost avbröts då felet uppdagats.

Det 10 m långa schaktet var 1,50 m brett i sydväst och 1,20 m brett i motsatta änden. Det grävdes endast ner till det gamla ledningsdjupet på 0,85 m under markytan. Schaktet innehöll omrörda lager. Det nya schaktet gjordes något bredare mot nordväst och i schaktväggen kunde följande konstateras:

- Från tomtgränsen i sydväst och 4 m upp i slutningen finns ett lager under grästorven som är 0,4 m tjockt längst ner i sydväst och tunnare ut till 0,10 m:s tjocklek i nordost. Lagret består av mörkgrå/brungrå kraftigt humös sand med enstaka obrända ben och tegelflis. Under detta lager började botten med gult svagt rostfärgat grus som var omrört med klumpar av sand i nordöstra änden.
- Längst ner i sydväst under torven hade det humösa odlingslagret banats av ca 0,20 m djupt och påförts ett 0,20 m tjockt och 1 m brett lager av mycket grovt natursingel rikligt blandat med tegelflis. Ett 0,20 m tjockt skikt av odlingen låg kvar under singeln.

Fig 4. Under torven syntes ett lager av grovt natursingel rikligt blandat med tegelkross efter en väg som anlagts i och på ett äldre odlingslager. U4733:1 Foto från S. Bengt Elfstrand.

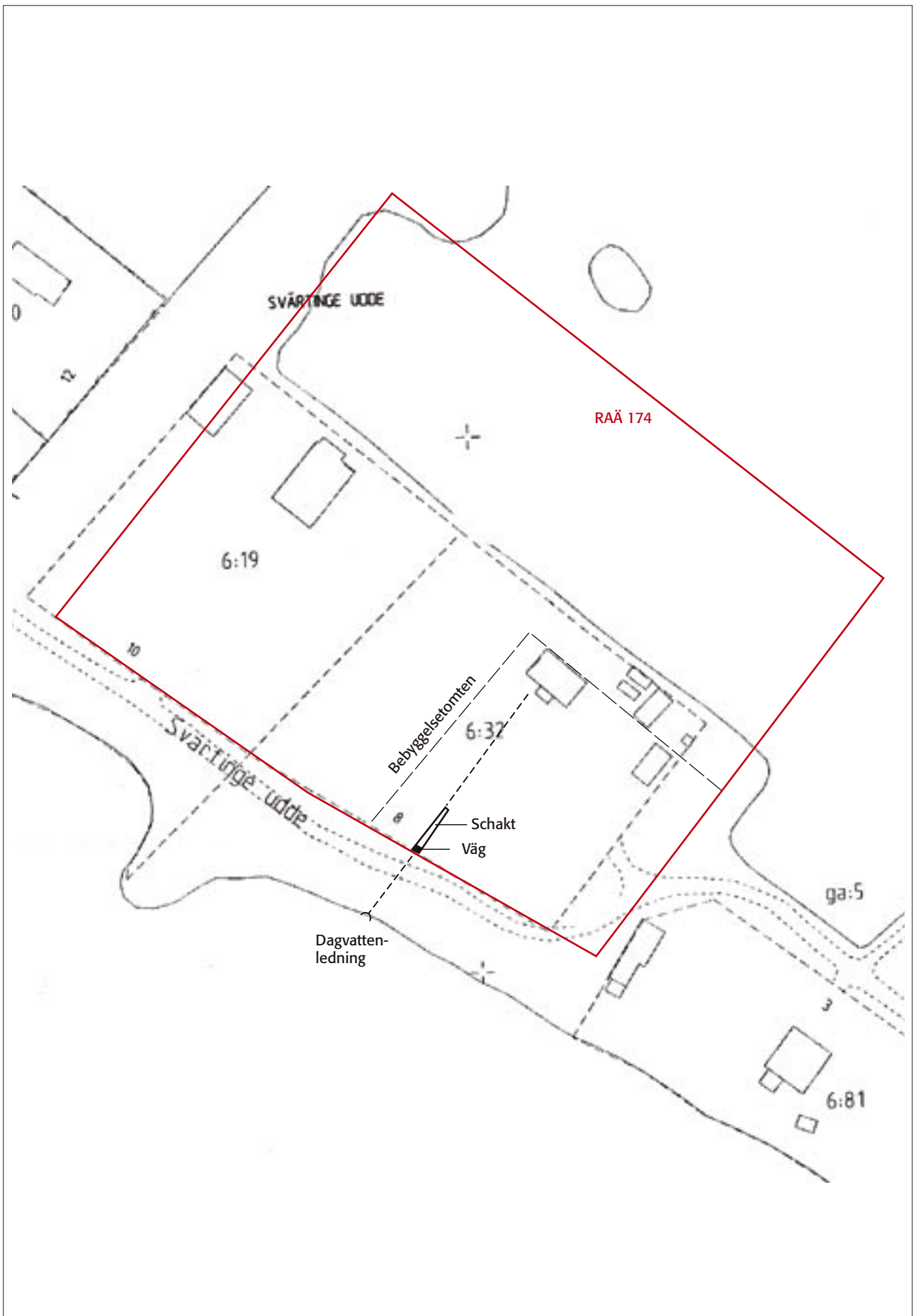

Fig 5. Plan över fastigheterna och undersökningsområdet med schaktet markerat samt RAÄ 174:s utbredning. Skala 1:1000.

Slutsats

I namnet Svärtinge är suffixet -inge (de som bor vid) förhistoriskt. Prefixet Svärt- kan antingen syfta på ett patronymica där mansnamnet Svart talar om att hans släkt bebor området, eller också syftar svart- på färgsammansättningen på marken (Franzén 1982:34f). Både namnet och närheten till enklaven av förhistoriska lämningar i närheten talade för att det kunde finnas förhistoriska lämningar på tomten. De tolv gårdarna som fanns i den medeltida byn har reducerats till fyra skattebelagda gårdar på 1650 års karta. De övriga gårdarna och Bonäs har då gått upp i säteriet. De skriftliga källorna ger inte klara besked om när den aktuella tomten (RAÄ 174:1) har tillkommit. Den kan ha anlagts såväl under medeltid som då säteriet bildades under 1600-talet. Närheten till det rika fornlämningskomplexet, själva namnet och 1691 års karta indikerar dock att vilka tidsavsnitt som helst kan finnas på tomten från yngre stenålder till historisk tid. Att den utritade byggnaden från 1691 betecknar en större bostad på platsen, än en normal bondgård, talar uppgiften om att ”godset var välbyggt” under Christina Posses tid då hon bodde där mellan 1683 och 1724 (Almquist 1947:1031f). Man kunde förvänta sig syllstensrader i schaktkanterna eftersom det förekommer syllstensrader och ett golv vid undersökningarna 1998 (Hedvall 2001:6f) sydöst om det nu aktuella området. Sammaledes hittades ett tjockt kulturlager nordost om tomten då det år 1993 utfördes arkeologiska förundersökningar och utredningar (Hedvall 1994:10).

Den nu utförda kontrollen visar att det fyndförande humösa sandlagret förmodligen är bildat genom odling. Lagret blir tjockare ju längre ner i sluttningen det ligger. Tjockleken stämmer också bra med Hedvalls iakttagelser. Varför det indikerar odling är att fynden ökar i övre delarna av lagret vilket visar att jordmassorna successivt dragits ner och till slut har man fört ner de fyndförande lagren längre uppifrån som ökat fyndfrekvensen längre upp. Dessa lager kan innehålla äldre material än 1691 eller tvärtom.

I detta lager längst ner på tomten har man tagit bort 0,20 m av odlingslagret och istället fyllt ut på en meters bredd med grovt natursingel i en plan yta, rikligt blandat med tegelkross för en väg som gått förbi utmed tomtgränsen. Det går bara att konstatera en relativ kronologi mellan odlingen och vägen där vägen är yngre än odlingen men äldre än den nuvarande vägsträckningen strax nedanför.

Förslag till åtgärder

Inga ytterligare åtgärder föreslås

Linköping i november 2007

Bengt Elfstrand

Litteratur

Tryckta källor

- Almquist, J.A. 1947. *Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden*. Skrifter utgivna av svenska Riksarkivet 1. Tredje delen Östergötland, band 2. Stockholm.
- Franzén, G. 1982. *Ortnamn i Östergötland*. Uppsala.
- Hedvall, R. 1994. *Svärtinge Udde. Östra Eneby socken, Norrköpings kommun, Östergötland*. Arkeologisk utredning och förundersökning. Riksantikvarieämbetet rapport, UV Linköping 1994:31. Linköping.
- Hedvall, R. 2001. *Svärtinge gård. Östra Eneby socken, Norrköpings kommun, Östergötland*. Arkeologisk förundersökning. Riksantikvarieämbetet rapport UV Öst 2001:31. Linköping.
- Persson, C. 1969–74. *Geologiska kartbladet Katrineholm SV*. Serie Ae, Nr 29. Stockholm.
- Ridderstad, A. 1917. *Östergötlands beskrivning. Med dess städer samt landsbygdens socknar och alla egendomar*. Stockholm.

Otryckta källor

- FMIS = Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem.
- Lantmäterverket. Lantmäteristyrelsens arkiv, Ög, Norrköpings kommun, Östra Eneby sn, Svärtinge 1–13 och Häradskartan, koncept, Östergötland, bladet Ringstad.
- Lantmäteriet i Linköping. Östra Eneby sn, Svärtinge.

Administrativa uppgifter

- Län*: Östergötlands län
- Landskap*: Östergötland
- Kommun*: Norrköpings kommun
- Socken*: Östra Eneby socken
- Fornlämning*: RAÄ, Östra Eneby 174:1
- Plats*: Östra Eneby 6:32 (Svärtinge Udde)
- Läge*: Ekonomisk kartblad 9G 0c Svärtinge, 096 02
- Undersökningens mittpunkt*: X650121 Y151299
- Koordinatsystem*: RT 90, 2,5 gon V
- Höjdsystem*: Fristående

Riksantikvarieämbetets dnr: 422-1411-2007

Länsstyrelsens dnr: 431-6034-07

Projektnr: 1510255

Intrasisprojekt: O2007039

Rapportnr: 2007:90

Ansvarig arkeolog: Bengt Elfstrand

Beställare: Länsstyrelsen i Östergötlands län

Kostnadsansvarig: Länsstyrelsen i Östergötlands län

Undersökningstid: 2007-06-04

Undersökningsområde: 52 löpmetrar

Undersökt yta: 10 löpmetrar

Dokumentationshandlingar: Förvaras på ATA (Antikvarisk topografiska arkivet i Stockholm).